

UDC 94(477.82-21)“17”:284.9

THE KARAIM COMMUNITY IN LUTSK IN THE LAST THIRD OF THE 18TH CENTURY

M. Blyzniak

PhD (History), Associate Professor
National University of Ostroh Academy
2, Seminarska St., Ostroh, 35800, Ukraine
mykola.blyzniak@oa.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9587-1129

O. Blyzniak

PhD (Political Science), Associate Professor
National University of Ostroh Academy
2, Seminarska St., Ostroh, 35800, Ukraine
olha.blyzniak@oa.edu.ua
ORCID: 0000-0002-2206-4289

The city of Lutsk, as the centre of the Volyn Voivodeship, was distinguished by a special national colour throughout the 18th century. It was home to various national communities, among which the Karaite community stood out, who categorically denied being identified with representatives of the Jewish community. Based on descriptive and narrative sources, an attempt is made to reveal the numerical and professional composition of the Karaite community, which mostly lived compactly on Karaite Street in the city. The Karaite settlement for the period under study consisted of about two dozen households, including their own enterprises for the manufacture of products or the provision of services. Karaites owned about 4.5–5 % of all city real estate in the city of Lutsk. Karaites made up a similar percentage of the city's residents. Lutsk Karaites maintained vineyards, a wax factory, brewed

---

© 2026 M. Blyzniak and O. Blyzniak; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The Oriental Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the CC BY-NC (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

alcoholic beverages, engaged in crafts, actively traded silk, leather, horses, cattle, wax, and salt, were engaged in carting, traveled long distances, worked as translators from Turkish, etc. The Karaite community was characterized by a clear organization, headed by a chazan, and his deputy was a shkolnik. All urgent issues were resolved by the representatives of the starshyna. During the last third of the 18th century, the Karaite community of the city of Lutsk demonstrated a slight negative population growth. Together, the entire Karaite community paid about 240 zlotys in rent annually in the 1760s–1780s, with separate payments made by winemakers for the production of alcoholic beverages. The Karaite rent included, among other things, a number of obligations that they performed for the benefit of the city. The issue of the Karaite rent to the city and state treasury was resolved within the community and implemented through the mediation of the city's Jewish kahal. The Karaite community actively joined the process of equalizing the rights of the native townspeople of the Volyn Voivodeship, which became evidence of important transformations in the urban life of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The educational needs of the Karaites were met at the local Karaite school. The Kenasa in Lutsk served as a religious and educational centre, which preserved the ethnic foundations of the community and their culture, tradition, and identity. The list of Karaite settlements with the names of household owners in 1766 has been published for the first time, which will expand the possibilities of demographic, genealogical, or onomastic studies of the Volyn Voivodeship in the 18th century.

Keywords: Karaites, Kenasa, lustrations, the city of Lutsk, national communities, rent

М. Б. Близняк, О. А. Близняк

КАРАЇМСЬКА ГРОМАДА В ЛУЦЬКУ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХVІІІ СТОЛІТТЯ¹

Вступ

У містах Волинського воєводства у складі Речі Посполитої у ХVІІІ столітті, як і в попередні періоди, проживали різні національні громади. Представники кожної з них намагалися зберегти свій традиційний уклад життя, віросповідання та самобутність і водночас знайти власну нішу в економічному та культурному

---

¹ Робота авторів над статтею: Близняк Микола – постановка наукової проблеми, написання основної частини тексту; Близняк Ольга – архівна евристика за темою роботи, комп'ютерний набір тексту додатка (Таблиця 1) звірка його з оригіналом, редагування тексту, висновки.

повсякденні краю. У досліджуваній період у Волинському воєводстві за національним складом переважали українці, досить численними були громади поляків та євреїв, значно меншими – караїмів та вірменів, татар та ромів, німців і волохів, угорців та ін. Стосунки між представниками різних етносів у міських осередках краю складалися по-різному: від мирного та обопільно корисного співжиття та співпраці до різноманітних конфліктів та боротьби за власні економічні та релігійні інтереси. Детальне вивчення характерних особливостей діяльності представників національних громад у містах допоможе з'ясувати роль і значення кожної з них у розвитку українських земель Ранняго Нового часу.

Актуальність обраної теми пов'язана зі слабким інтересом дослідників до проблеми вивчення населення та його етнічної чи професійної структури в межах Волинського воєводства у XVIII ст. Спеціальних робіт, які розкривали б національний колорит міста Луцька, дотепер ще немає. Зрештою, історія самого міста Луцька XVIII століття потребує поглиблених студій та ширших узагальнень. Окремого історико-порівняльного та аналітичного підходу заслуговує загальна ситуація щодо контактів та розвитку караїмських громад на теренах Волинського та Руського воєводств, а також у литовських землях (Троки) та на території Криму вказаного періоду.

Отже, проблема національної мозаїки центрального міста воєводства була б неповною без караїмської громади, яка заслуговує детального вивчення, із залученням автентичних та вірогідних історичних джерел. Власне караїми репрезентували орієнтальні впливи у Речі Посполитій загалом та на українських землях зокрема й у XVIII ст. виступали в джерелах під назвою “караїми” чи “євреї караїми” [Gašiorowski 2020, 191], а самоназвою було окреслення «ми євреї караїми, що польською означає “біблійники”» [Witkowski 2007, 55]. У цьому сенсі східний світ перехрещувався та взаємодіяв із західними впливами на Волині. До цього слід додати наявність у Луцьку іншої орієнтальної громади, репрезентованої вірменами.

Метою публікації є висвітлення повсякдення караїмської громади в місті Луцьку та з'ясування її характерних тенденцій розвитку в останній третині XVIII ст.

Історія вивчення проблеми. Чи не вперше відомості з люстрацій міста Луцька другої половини XVIII ст. проаналізовано авторами XIX ст. Міхалом Балінським та Тимотеушем Ліпінським. На основі отриманих даних цих джерел автори подали стислу характеристику караїмської громади в місті [Baliński, Lipiński 1845, 831]. Згодом Тадеуш Єжи Стецький майже повністю повторив ці відомості у своїй роботі [Stecki 1876, 108].

Спеціальний інтерес до історії караїмської громади на Волині і в Луцьку виник у дослідників у міжвоєнний період. Відомий сходознавець Ананій Зайончковський детально вивчив функціонування караїмської громади в місті на основі широкого залучення літератури та джерел, проаналізував їхні традиції, фольклор та повсякдення, зв'язок з османо-турецькою культурою в широкому сенсі тощо [Zajaczkowski 1934]. Відозву луцьких караїмів у час Великого сейму 1788–1792 рр. з контекстом ситуації опублікував Рафал Вітковський [Witkowski 2007]. Грунтовністю і глибоким та всебічним аналізом функціонування караїмських громад вирізняються дослідження Михайла Кизилова [Kizilov 2009; Кизилов 2011]. Важливі аспекти побутування караїмів на теренах історичної Волині та їхнє повсякдення проаналізував у своїй книзі Володимир Шабаровський [Шабаровський 2013].

Найновіша монографія, присвячена темі караїмів, витримала два видання і належить перу польського дослідника Стефана Гонсьоровського. Автор докладно і всебічно вивчив усі сторони життя та діяльності караїмської громади в Литві і Речі Посполитій, багато уваги приділив проблемі появи і розвитку караїмської спільноти на теренах Волині та в Луцьку зокрема [Gašiorowski 2020]. Позитивно оцінюючи представлені вище здобутки істориків, варто констатувати, що ще низка проблемних питань функціонування караїмської громади залишаються відкритими. Дотепер не введені до наукового обігу відомості про конкретних власників домогосподарств у місті Луцьку, їхні імена, динаміку чисельності караїмів у другій половині XVIII ст. тощо.

Джерельна база публікації. Для висвітлення етноконфесійного колориту столичного міста воєводства до дослідження залучено важливі описово-статистичні джерела. До них належать матеріали люстрацій міста Луцька 1766 і 1789 років [Archiwum

Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), zespół (zesp.) 7 Archiwum Skarbu Koronnego (ASK) LVI, sygnatura (sygn.) 20; AGAD, zesp. 7 ASK LVI, sygn. 169]. Аналіз названих документів дає можливість з'ясувати місце і роль караїмської громади в соціально-економічному житті міста Луцька. Статистичні джерела про євреїв та караїмів в українських землях опрацював і ввів до наукового обігу Іван Каманін [Каманин 1890]. Важливим доповненням до описово-статистичних джерел стали мемуари польського історика та священника Єнджея Кітовича (1727/1728–1804) [Kitowicz 2003]. Одна зі спроб археографічного засвоєння документів з історії міста була здійснена Миколою Близняком [Близняк 2022]. У тексті автора проаналізовано кілька важливих сюжетів із життя караїмської громади в місті, опубліковано посілість Луцька в 1789 р. з фіксацією забудови на вулиці Караїмській. Залучені до дослідження джерела дають можливість глибше проаналізувати становище караїмів у багатонаціональному Луцьку в останні три десятиліття XVIII ст.

Караїмська громада в суспільному просторі Волині

Зазначений у темі дослідження хронологічний відтинок часу характеризувався низкою суспільних змін, що відбувалися в контексті доби європейського Просвітництва. Власне це час перебування на монаршому троні останнього польського короля Станіслава Августа Понятовського (1764–1795). Низка змін та реформ державної ваги нерозривно пов'язані зі зміною парадигми міського життя, статусу самих міщан та їхньої ролі у вирішенні політичних проблем. Шансом внести зміни в життя власної громади на державному рівні скористалися також і караїми Луцька, про що детальніше йдеться нижче.

Отже, у демографічній структурі Волині Ранньомодерного періоду, що перебувала у складі Речі Посполитої, окреме місце посідала іноетнічна караїмська громада. До речі, ця етнорелігійна меншина на українських землях була однією з найменших та найстаріших, ба більше, упродовж XVIII ст. чисельність представників караїмського етносу на землях Речі Посполитої поступово зменшувалася [Gašiorowski 2020, 194]. Розгляд місця і ролі караїмів у луцькому міському дискурсі варто розпочати з такої вербальної характеристики, що була зафіксована люстраторами

Луцька в 1789 р.: “Річ уваги гідна: жоден караїм від найдавніших часів смертю не був скараний” [AGAD, zesp. 7 ASK. LVI, sygn. 20, 53]. Власне відсутність засуджених до смерті караїмів допомагає змодельовати просопографічний портрет караїмів у Луцьку. З останнього десятиліття XVIII ст. вказаний факт про добродетель караїмів, що взятий із джерел, активно вживався в текстах чи епізодичних згадках про цей народ у XIX і XX ст., він справедливо залишився неодмінним атрибутом науково-популярних та публіцистичних текстів і в наші дні.

Треба мати на увазі, що питання про походження караїмів є доволі дискусійним. За однією з версій, під час перебування у складі Золотої Орди вони перейняли тюркську мову, наприкінці XIV ст. потрапили до Литви, а згодом, у 1392 р., з’явилися на Волині [Тяглий 2007]. Отже, проживання в центрі Волинського воєводства мало давню середньовічну традицію, коли великий князь литовський Вітовт (Вітаутас) (бл. 1348–1430) запросив кілька десятків сімей караїмів із Криму і надав їм відповідні осадні права та привілеї [Zajczkowski 2020, 166]. Справді, з того часу і до кінця XVIII ст. на волинських теренах вони зажили доброї слави та схвальних відгуків від представників християнського світу.

Незначні за чисельністю караїми в Луцьку, як і в інших містах воєводства, належали до спокійних за своїм характером та дисциплінованих, вони були ретельнішими у всіх своїх вчинках від євреїв, у праці старанні і “якби їхня лічба була більша, то місто та околиці не шкодували б, адже загалом послуга від них є велика” – резюмували люстратори в 1789 р., даючи характеристику стану міста Луцька [AGAD, zesp. 7, ASK LVI, sygn. 20, 53; Baliński, Lipiński 1845, 831]. Самі ж представники громади С. Йосович та М. Іцкович твердили, що “ніхто нам, проте, не може довести того, щоб хтось із нас колись за гультайство або за крадіжку був покараний” [Witkowski 2007, 58]. Наведені пасажі про караїмів можна доповнити окремими спостереженнями сучасника Є. Кітовича. Він відвідав місто Луцьк та зафіксував власні рефлексії про його мешканців. Отже, у його візії караїми ходили по-польськи, а радше по-татарськи, з борідками, а під шапками носили кримки (оксамитові шапочки), з євреями не мали дружніх стосунків і не могли терпіти одні одних [Kitowicz 2003, 4].

Самі ж караїми твердили, що їхнє вбрання належало до польського взірця, а повсякдення в містах, труднощі у сфері торгівлі та ремесел уподібнювало до позиції звичайних міщан [Witkowski 2007, 55–56]. Важливим штрихом, що може підкреслити сумлінність волинських караїмів, слід назвати брак у них фінансових боргів, на відміну від місцевих кагалів, що перебували в досліджуваний період у перманентних боргах, а їхні суми могли перевищувати рухомі та нерухомі маєтки тощо [Witkowski 2007, 56]. Незважаючи на низку шляхетних рис цього народу, а саме: їхню працьовитість, законослухняність та дисциплінованість протягом усього часу їхнього проживання в Луцьку, представники караїмської спільноти зберігали потребу та висловлювали прагнення урівнятися у правах із пересічними міщанами. У контексті сказаного караїми категорично заперечували ототожнення їх із представниками єврейської луцької громади. Доречно буде зазначити, що і євреї в містах Волині не належали до повноправних міщан, а в джерелах зафіксовані як “невірні” або “старозаконні”.

Так чи інакше караїмська громада в Луцьку як у королівському місті перебувала під опікою короля та його урядників і користувалася низкою наданих їм монархами привілеїв. У державних привілеях Речі Посполитої караїмів не відрізняли від євреїв. Водночас на позначення євреїв у досліджуваний період у наративних та документальних джерелах використовувався термін “євреї-рабаніти”, а караїмів у тих містах, де вони мешкали, називали “євреями”. Караїми у Волинському воєводстві проживали ще в таких урбаністичних осередках, як Олика та Деражне. Останні перебували у приватній власності князів Радзивілів та Сангушків. У цих містах чисельність караїмів значно зменшилася в роки Козацької революції середини XVII ст. Караїми в Деражному відомі лише до 1768 р., а в Олиці останні свідчення про них належать до 1670-х рр. [Gašiorowski 2020, 205].

Отже, у середині 1760-х рр. у місті Луцьку зафіксовано всього 21 домогосподарство, що перебувало у власності караїмів. Серед названої нерухомості зафіксовано два великих будинки, у яких розташовувалися винниці. Дванадцять будинків належали до “великих” згідно з класифікацією упорядників люстрації, а решта дев’ять – до “малих” [AGAD, zesp. 7. ASK LVI, sygn. 169, 3 v.].

Фактично понад половину будинків караїмів належали до великих, проте, чи це були кам'яниці, чи будинки з дерева, конкретної інформації в нашому розпорядженні немає. Важливо зазначити, що у трьох будинках мешкало по кілька сімей, що доповнює загальну ситуацію із житловим фондом у волинських містах. Така ситуація могла мати тимчасовий або ж постійний характер, адже це були сини, брати чи близькі родичі (*див. табл. 1*).

Професійна зайнятість

За наявними даними важко охарактеризувати професійну зайнятість усіх луцьких караїмів, що зафіксовані в люстрації 1766 р., у деталях. Впевнено висловлювати думку можливо лише щодо трьох власників домогосподарств. Перші двоє – Борух Лейбович та Шльома Нисанович працювали у власних винницях. Караїми не лише виготовляли “трунки” (алкогольні напої), а й досить серйозно шинкували ними. Виробництво та продаж алкогольних напоїв для цього часу приносили досить добрі статки їхнім власникам.

Шалом Іцкович володів ремеслом кравця, що було одним із затребуваних та популярних у міському повсякденні регіону [AGAD, zesp. 7, ASK XVI, sygn. 168, 3 v.]. У цьому контексті варто звернути увагу на те, що караїми, як і євреї, не могли належати до християнських цехів, тому більшість християнських магістратів трактували їх як партачів, тобто таких ремісників, що перебували поза ремісничою корпорацією. Тому караїмські ремісники змушені були щороку сплачувати до християнського цеху чи магістрату певні грошові суми чи окремі натуральні данини [Gašiorowski 2020, 371], що давало можливість продовжувати займатися ремеслом у дозволених рамках міського життя.

Привертає увагу факт наявності на Караїмській вулиці в 1760-х рр. такого промислового об'єкта, як воскобійня. Тут із вощини воскобійники видобували віск, який належав до затребуваних у тогочасному житті ресурсів задля його подальшої переробки, зокрема для виготовлення свічок. Середовище воскобійників, очевидно, було тісно пов'язане з пасічним господарством міста Луцька та його округи. Воскобійня як важливий сегмент тогочасних промислів потребувала відповідних робочих рук. За браком джерел неможливо ширше висвітлити питання функціонування цього караїмського промислу.

Важливий матеріал про професійну зайнятість караїмів можна почерпнути зі спостережень люстраторів міста Луцька, що тут виконували свої функції в 1789 р. Отже, у дуже загальних рисах відношено про заняття караїмів фурманкою, орендою коней, відбуттям далеких подорожей і частково торгівлею в невеликих розмірах [AGAD, zesp. 7, ASK LVI, sygn. 20, 28].

Загалом на теренах Волині справою караїмів стала торгівля шовком, шкірами, худобою, воском, сіллю [Боряк 2018]. Із XVI ст. луцькі караїми активно торгували кіньми та худобою [Gašioowski 2020, 359]. Монарх Речі Посполитої Станіслав Август Понятовський 30 липня 1782 р. підтвердив привілей, яким послуговувалися “євреї-рабаніти” та “євреї-караїми”. У документі підтверджено давній привілей Сигізмунда Августа, що був виданий 30 липня 1556 р. на прохання впливового державного діяча князя Миколая Радзивіла. Сутність привілею полягала у звільненні від старого мита купців, що провозили усілякі товари “дорогою сухою та водою” [AGAD, zesp. 7 ASK LVI, sygn. 20, 48]. Відповідні поступки на користь караїмів з боку держави сприяли піднесенню ролі і значення їхньої торговельної діяльності.

Зрештою, є факти про залучення караїмів до справи сільсько-го господарства та участь як перекладачів з турецької мови у війську Речі Посполитої під час воєн [Witkowski 2007, 55–56]. Використовуючи, зокрема, останній аргумент, караїми підкреслювали свою лояльність до польського народу та державний патріотизм, що випробуваний часом. Даючи загальну характеристику караїмам, відома дослідниця міст Олена Компан висловила спостереження, що серед громади караїмів були добрі виноградари, ремісники й особливо купці [Компан 1963, 95].

Водночас господарська діяльність караїмських громад з інших регіонів та країн мала свої особливості. Кримська громада караїмів упродовж тривалого часу зазнавала впливу з боку кримських татар, тоді як караїми Галичини та Волині взаємодіяли із християнами та місцевими юдеями, що не могло залишитися непоміченим. Сфера зайнятості караїмів Криму перебувала ще й під впливом природних умов краю, його географічного розташування на перетині торговельних шляхів, де склалися сприятливі умови для ведення садівництва, виноградарства, скотарства та торгівлі. До того ж кримські караїми були сильно залучені в ремісничі

середовище Криму, стали відомими ковалями, слюсарями, бондарями, зброярами, гончарями, ювелірами, пекарями, сироварями, чеканниками монет [Боряк 2018].

У караїмів Галича за основу діяльності спостерігаємо землеволодіння та сільське господарство, чим вони власне й відрізнялися від інших громад [Боряк 2018]. На думку М. Кизилова, саме їхня залученість до сільського господарства та фізичної праці робила галицьких караїмів набагато ближчими до своїх сусідів слов'ян, аніж до ашкеназі [Kizilov 2009, 63, 192].

Отже, караїми Луцька як репрезентанти Волині заробляли на хліб різними заняттями: торговельними, ремісничими, промисловими, перевізницькими, меншою мірою сільським господарством, виноградарством, а також виробництвом і продажем алкогольних напоїв, виробництвом воску та похідних від нього матеріалів тощо.

Рента

Важливо звернути увагу на ренту караїмів у Луцьку, що становила значну частину повсякдення громади. Традиційно міщани волинських міст виконували потрійну ренту: грошову, натуральну та відробіткову. Усі грошові податки мешканці міст Речі Посполитої сплачували на користь міста й окремо на користь держави. Станом на середину 1760-х рр. представники луцької громади “відповідно до давнього звичаю” мали сплачувати чинш до замкової адміністрації, розміри якого розподілялися всередині громади залежно від виду занять. Хто і скільки сплачуватиме – це питання вирішувалося виборними представниками громади самостійно. Досить подібним у цей час був механізм сплати податків, що склався у середині єврейської громади. У їхньому оподаткуванні та інших сферах життя значну роль відіграло самоврядування. Власне обрані члени громади, старші кагальні, здійснювали розкладку податкових сум у місті. Караїми сплачували податки до панського скарбу через посередництво євреїв. Отож загальна сума міського грошового податку, що вони сплатили в 1766 р., становила 246 злотих і 4 гроші [AGAD, zesp. 7. ASK LVI, sygn. 169, 4]. Особлива увага приділялася тим караїмам, які займалися виробництвом алкогольних напоїв та шинкуванням, адже відповідні плати вони надавали вже “до оренди”. Напередодні укладення люстрації Луцького староства 1766 р.

окремі будинки та шинки в місті постраждали від чергової пожежі, тому погорільці звільнялися від вказаних вище плат [AGAD, zesp. 7. ASK, LVI, sygn. 169, 4]. У цьому разі політика старости як королівського намісника в місті через лібертацію від ренти сприяла швидшому відновленню погорільців та відродженню їхнього попереднього стану. Другий вид грошового податку – поголовне (державний податок) караїми в Луцьку сплачували окремо, після чого отримували відповідні квити про внесення належної суми коштів [Witkowski 2007, 57]. Поголовне призначалося на військові потреби держави, адже караїми, євреї чи, скажімо, вірмени у статусі іноетнічних громад міста не були задіяні до війська.

Ще з XVI ст. караїми мали обов'язок разом із підданими князівськими, шляхетськими та духовними й місцевими луцькими євреями долучатися до будівельних робіт з ремонту фортифікацій та мостів. Історичний документ був підтверджений королем Станіславом Августом Понятовським 8 серпня 1775 року [Gaşio-gowski 2020, 260], зроблено акцент на важливості такого виду відробіткової ренти. Відомостей про натуральну ренту караїмів у досліджуваний період у джерелах не представлено.

Чисельні показники громади

Наявні в розпорядженні дослідників історії Луцька у XVIII ст. описово-статистичні джерела дають можливість обрахувати чисельність домогосподарств та з'ясувати імена їхніх власників, а про повний і точний склад мешканців пересічних будинків чи сімей зокрема здобути точні відомості складно. Для отримання гіпотетичної цифри дослідники послуговуються пересічним коефіцієнтом, який для волинського регіону в 1789–1790 рр. становив 6,19 осіб [Собчук 2017, 189]. Отже, у зафіксованому в 1766 р. 21 будинку караїмів у Луцьку гіпотетично могло мешкати близько 130 осіб. У випадку із серединою 1760-х рр. ситуація з обрахунками населення спрощена, адже наявні дані джерел, що опублікував І. Каманін. Згідно з ними, у 1765 р. в Луцьку мешкало 1116 євреїв та караїмів разом у 178 будинках. Власне караїмів тоді нараховувалося 104 особи [Каманін 1890, 25; Guldon, Wijaczka 1993, 246], і вони становили приблизно 10 % від єврейської громади міста. Отже, коефіцієнт мешканців пересічного домогосподарства в нашому випадку становитиме близько 5 осіб.

Значно погіршилася демографічна ситуація в місті, коли 5 вересня 1782 р. сталася велика пожежа, у вирі якої знищено 454 будинки та храми Луцька [Baliński, Lipiński 1845, 828].

Важливо простежити відродження міста та подальшу динаміку чисельності караїмів у Луцьку. За матеріалами люстрації 1789 р. немає можливості назвати число будинків, які належали караїмам. На нашу думку, важливим індикатором для проведення підрахунку караїмських будинків може стати розмір чиншу, який сплатила громада. Отже, у 1789 р. караїми сплатили 246 злотих чиншу [Близняк 2022, 74]. Фактично сума грошового податку від 1766 р. істотно не змінилася за майже два з половиною десятиліття, що може означати збереження попередньої чисельності цієї громади, тобто в рамках близько двох десятків домогосподарств та 104 мешканців.

Якщо загальне число караїмських будинків збереглося до 1789 р., то в такому разі вони розпоряджалися близько 4,5–5 % від усієї луцької нерухомості, що усього становила 466 будинків [Близняк 2022, 58]. Аналогічний відсоток вони могли становити від усіх мешканців міста. Доповнити статистичні відомості про луцьких караїмів допомагають матеріали, зібрані в 1789 р. Цього року шляхетний Ян Хромович, бурмістр міста Луцька, підготував перепис населення. За його підрахунками, у місті нараховувалося 569 душ християн і 1074 євреї та караїми разом [AGAD, zesp. 7 ASK LVI, sygn. 20, 28]. Отже, можна констатувати, що єврейське та караїмське населення разом зменшилося на 42 особи усього за чверть століття. Загалом із середини XVIII ст. єврейське населення на теренах Речі Посполитої стрімко збільшувалося чисельно і швидше, ніж шляхетське, що було простимульовано насамперед низкою внутрішніх чинників [Баттервік 2025, 106–107]. Очевидно, королівське місто Луцьк у цьому разі не вписувалося в загальну демографічну картину держави в досліджуваний час. Чисельність караїмів у Луцьку не збільшувалася упродовж останньої третини XVIII ст., а радше демонструвала негативну динаміку чисельності населення, хоч і незначну.

Важливо звернути увагу на те, що Ю. Стецький проаналізував коротко ситуацію з караїмами в 1789 р. на основі люстрації. Він нарахував у місті на вулиці Караїмській 25 будинків [Stecki 1876,

108], хоч їхня ідентифікація і належність місцевим караїмам досить відносна і неточна. Власні демографічні показники міста Луцька подав у своїх мемуарах С. Кітович. Він нарахував у Луцьку 80 господарів-караїмів [Kitowicz 2003, 4]. Важко верифікувати дані цього автора, адже джерела дають інформацію про інше число караїмського населення на другу половину XVIII ст. Характерно, що вулиця Караїмська поступово розширюється за рахунок нерухомості, що належала шляхті. На цій же вулиці розташовувалася місцева воскобійня, про яку зазначено вище, та кляштор отців кармелітів [Близняк 2022, 70–71].

Загальні відомості про караїмську громаду в місті Луцьку варто було б порівняти з такими ж у Руському воєводстві та Литві й Криму. Давня громада караїмів на руських теренах мешкала в королівському місті Галичі, де, за люстрацією 1765 р., їх тут налічувалося усього 99 осіб [Gašiorowski 2020, 197]. В іншому галицькому місті Кукізові (Красний Острів) у цьому ж році мешкало всього лише 6 караїмських родин, хоч уже під час проведення наступної люстрації 1775 р. виявилось, що їхнє число подвоїлося і досягло 12 родин [Gašiorowski 2020, 206].

У місті Троки мешкало найбільше караїмів на литовських землях. Їм вдалося уникнути конкуренції з євреями через заборону останнім тут оселятися. Невипадково караїмів із цього міста часто йменували “троцькими євреями”, адже єврейська громада тут не була присутня. Власне караїмська громада зазнала значних людських втрат через воєнно-політичні події та епідемії в XVII і перших десятиліттях XVIII ст., і, за даними історичних джерел, у 1765 р. усього тут проживали 81 представник караїмів. До кінця XVIII ст. караїмська громада у Троках становила вже 121 особу [Gašiorowski 2020, 209, 217]. З більш караїмських громад, що функціонували в литовських землях, слід назвати ще Нове Місто, де в 1765 р. всього мешкали 102 караїми [Gašiorowski 2020, 217]. Як видно з представлених вище демографічних даних, луцька громада караїмів чисельно не відставала від інших міських громад Галичини та Литви.

Демографічні відомості про караїмів варто доповнити даними Т. Чацького, згідно з якими під час проведення люстрацій скарбовими польськими і литовськими комісіями в 1790 р. на теренах

усієї Речі Посполитої зафіксовано 2148 чоловіків. Автор запропонував додати до цієї цифри стільки ж осіб жіночої статі, що в сумі могло б становити 4296 караїмів [Czacki 1860, 145]. Попри брак точних відомостей про чисельність караїмської громади, все-таки можемо послуговуватися якісними даними для встановлення співвідношення національних громад в українських містах.

Міське повсякдення та контакти

Луцькі караїми мали контакти із численною громадою за Стиром, де розкинулося село Омеляник [Stecki 1876, 93]. Крім того, свого часу вони мали добрі контакти з караїмами з волинського міста Деражного, де місцева громада належала до однієї із чотирьох найбільших поруч із Галичем, Троками та самим Луцьком [Gašiorowski 2020, 205].

Повсякдення луцьких караїмів можливо проаналізувати і доповнити за матеріалами суплік (скарг) міщан. Власне з цих документів зрозуміло, що, на відміну від монарших привілеїв, де караїми ототожені з євреями, мешканці міста Луцька чітко розрізняли ці дві іноетнічні громади. Отже, лучани-християни досить негативно сприймали ситуацію з постоями і переходами військ через місто, як і мешканці усієї Речі Посполитої. Важкий тягар утримання жовнірів за свій кошт повною мірою лягав на їхні плечі, а тим часом, як дізнаємося зі скарги християн, євреї спільно з караїмами “прикривалися подарунками” та пожертвами на користь старости й відмежовувалися від цього обов’язку. Мало того, навіть старостинських жовнірів вони не брали на квартирування, попри наявні порожні єврейські та караїмські будинки [AGAD, zesp. 7 ASK LVI, sygn. 20, 27]. Вказані факти обурювали місцевих мешканців і провокували звернення зі скаргами до комісії люстраторів. Отже, міщани вважали, що в таких та інших негативних моментах криється сутність занепаду самого міста та міського життя. Зрештою, у відповіді на цю скаргу зазначено, що податкові тягарі караїмів та євреїв, як порівняти із християнами, мають суттєву різницю у пропорції, вони набагато вищі. Сама скарга щодо євреїв та караїмів, що направлена до люстраційної комісії, у підсумку охарактеризована як “фальш, який навіть не вартий обговорення” [AGAD, zesp. 7 ASK LVI, sygn. 20, 37]. Важливо звернути увагу на те, що караїми на початку 1790-х рр. стверджували, що власне під час переходів через місто військ

вони давали більше коней і виконували більше вимог, що надходили від війська, аніж інші мешканці Луцька. Отож вони виступали із проханням урівнятися з іншими лучанами в цьому аспекті [Witkowski 2007, 57]. Так чи інакше, але в одному міському просторі обов'язки різних національних громад були різними, що провокувало боротьбу за зрівняння щодо ренти.

Боротьба караїмів за національну ідентичність

У час проведення Чотирилітнього сейму (1788–1792 рр.) луцькі караїми виявили політичну активність у боротьбі за власну ідентичність і права. Діставши відомості про створення на цьому сеймі спеціальної депутації для розгляду проблеми про реформування юридичного статусу євреїв, місцева старшина караїмів вирішила заявити про власні вимоги. Самуель Йосович та Марко Іцкович від імені усіх караїмів надіслали до Варшави меморіал із проханням не трактувати їх як євреїв, з низкою пояснень. Загалом їхня вимога полягала у зрівнянні із правами решти мешканців міста Луцька [Gaşiorowski 2020, 276–277]. Зрештою караїми здобули повну незалежність у релігійно-економічному аспекті, адже їх відділили від єврейських кагалів [Gaşiorowski 2020, 278, 294]. Вказана зміна в повсякденні караїмів реалізувалася в життя вже в останні роки існування Речі Посполитої і не мала значного впливу на подальше життя луцьких караїмів.

Релігія, освіта, громада

Караїми традиційно сповідували караїзм (караїмізм) – монотейстичне віровизнання, що ґрунтується на Старому Завіті й заперечує авторитет усної Тори (Талмуду), якої дотримувалися євреї-рабаніти [Боряк 2018]. Громада караїмів у Луцьку в досліджуваний період утримувала школу, яка зафіксована на вулиці Караїмській. Власне, під “школою” слід розуміти молитовний будинок, кенасу, де водночас могли надавати початкову освіту. Очевидно, навчання в кенасі відбувалося караїмською мовою, що становила галицько-луцький діалект [Шабаровський 2013, 43], а з іншого боку, відомо, що луцькі караїми вживали гебраїську мову лише для релігії [Кизилів 2011, 157], а між собою використовували турецьку мову чи її діалект [Witkowski 2007, 55]. Для здійснення релігійних ритуалів караїми одягали малий таліт, тобто прямокутну тканину з прорізом для голови, який релігійні

караїми носили під одягом удень. Тоді як кримські караїми не носили малий таліт, караїми Галичини, Волині та Литви обов'язково виконували такий припис [Кизилов 2011, 157–158].

Караїми міста Луцька вирізнялися, зокрема, й своєю вченістю. У контексті останнього варто звернути увагу на досить тісні контакти між волинськими та галицькими караїмськими громадами та їхніми духовними очільниками. Досить прикметним, наприклад, тут може бути випадок з кінця XVII ст. Власне у 1698 р. професор семітських мов і ректор університету у Лейдені Якуб Тригланд (1652–1705) зацікавився рукописною спадщиною караїмів та їхньою історією. Учений написав лист до караїмської громади в місті Луцьку з відповідним питальником, щоб зрозуміти сутність цього народу та його історію, релігію тощо. Відповідь у формі поважної студії став готувати вчений караїм Мордехай бен Ніссан з міста Кукізова². Свій текст він узгоджував із духовними представниками від луцької (Давид бен Шалом) та галицької (Йозеф бен Самуель) гмін [Gaşiorowski 2020, 28–29]. Єдність і згуртованість між караїмськими громадами різних вєводств Речі Посполитої і різних держав належала до їхніх визначальних рис, про що ще буде зазначено нижче.

У місті Луцьку народився, жив і працював довший час свого життя учений караїм Сімха Ісаак бен Моше Луцький (1701–1766) – знавець караїмської та єврейської літератур, а також кабали. Близько 1751 р. він виїхав до Чуфут-Кале у Криму. Місто в цей час відігравало роль духовного і релігійного центру кримських караїмів, тут працювала друкарня. На території півострова він учителював у караїмській школі, копіював різноманітні манускрипти та писав книги [Gaşiorowski 2020, 30]. У цьому разі варто підкреслити безперечну перманентну духовну та освітню спорідненість караїмів волинського міста Луцька з кримськими караїмами. Останнім у межах Кримського ханства вдалося зберегти етнічну ідентичність, розвинути свою культуру і підтримувати на належному рівні контакти з караїмами Речі Посполитої зокрема. Доречно буде додати тут спостереження М. Кизилова, який написав, що хоч у Криму функціонували свої центри просвіти та

² У 1709 р. він виїхав із Кукізова до Криму і по дорозі загинув від рук бандитів [Кизилов 2011, 169].

ученості, проте кримській громаді не вистачало власних інтелектуалів, яких запрошували зі Східної Європи [Кизилов 2011, 169]. Важливу роль у цих процесах відігравала волинська громада караїмів із Луцька.

Луцьке походження мав відомий учений Абрагам Фіркович, народжений у місті в 1787 р. Він зажив слави “Нестора караїмської історіографії” [Gašiorowski 2020, 34]. Зрештою, через два роки люстратори з невідомих причин вже не зафіксували такого прізвища як власника караїмського домогосподарства. Проте сім’я Фірковичів ще певний час була пов’язана з Луцьком, де А. Фіркович здобував освіту в місцевій школі.

Усі луцькі караїми чоловічої статі станом на 1760-ті рр. мали прізвища, що закінчувалися на “icz” (див. **табл. 1**), що, за С. Гонсьоровським, могло означати поступовий процес прийняття слов’янського суфікса “-ич”. Річ у тім, що до XVIII ст. русько-литовські караїми мали семітські імена, які містили два складники: власне ім’я та ім’я батька, що розділялися словом “ben”, тобто “син”. Згодом названі елементи зникають у зв’язку з можливою їхньою нобілітацією [Gašiorowski 2020, 193].

Зазвичай найвищим гмінним урядником був газзан або духовний наставник, представник караїмської старшини. Його могли ще називати “караїмським рабином” [Gašiorowski 2020, 297, 301]. На території Криму в цей час, наприклад, на чолі кожної громади стояв також духовний глава – газзан [Кизилов 2011, 143]. Луцькі караїми на початку 1790-х рр. уже дещо різнилися в цьому плані і за власного духовного наставника мали одного кантора, який водночас був і духовним керівником, якого обирали, і різником, що готував для громади м’ясо [Witkowski 2007, 57]. Важливе місце в караїмській громаді посідав школьник як один із представників старшини, виконуючи роль помічника хаззана [Gašiorowski 2020, 302–303], а у випадку міста Луцька – кантора. Залучені до дослідження джерела не дають змогу назвати імена та прізвиська / прізвища керівників та представників самоуправління караїмської громади в місті Луцьку.

На основі вивчення люстрацій міста Луцька можна зробити висновок про компактне проживання караїмів у місті, хоч були й окремі винятки. Серед єврейських будинків, які платили чинш до

замку, натрапляємо на власність єврея Нозора Інтролігатора, який сидів “на караїмському ґрунті” [AGAD, zesp. 7. ASK LVI, sygn. 169, 2 v.]. З невідомих причин цей міський плац (земельна ділянка) був порожнім, тому жодного чиншу з нього не сплачувано. Відомо, що караїм Іцько Кугель був власником будинку на вулиці Караїмській у 1789 р. і водночас у його власності перебувала ще й кам’яниця на Широкій вулиці на Жидовщині [Близняк 2022, 67, 70]. Викладені факти свідчать про можливість купівлі-продажу нерухомості між єврейською та караїмською громадами в місті, попри вказані вище розбіжності між першими та другими. Отже, наведені випадки дають підстави підкреслити спільність міського простору в повсякденні громади караїмів та євреїв.

Висновки

Караїмська громада в місті Луцьку в останній третині XVIII ст. репрезентувала східний світ на теренах Волинського воєводства і водночас досить міцно була інтегрована в повсякдення місцевого єврейського кагалу. У досліджуваний період караїми продовжували офіційно перебувати під опікою короля, користувалися давніми привілеями. В офіційних джерелах караїмів фіксували під назвою “євреї”, а на позначення властивих євреїв у місті Луцьку використовували термін “євреї-рабаніти”. Караїми належали до однієї з найменших за чисельністю та водночас найстаріших іноетнічних громад краю. З джерел довідуємося про дисциплінованість та старанність у повсякденній праці представників караїмської громади, а брак у них боргових зобов’язань довершує їхнє сприйняття в тогочасному соціально-економічному просторі міста. Луцькі караїми займалися торгівлею та ремеслами, менше – сільським господарством, виготовленням та продажем алкогольних напоїв, утримували воскобійні, винниці, займалися фурманкою, працювали як перекладачі зі східних мов. В останній третині XVIII ст. в місті Луцьку мешкало в межах 104 караїми, які становили 10 % від усієї єврейської громади міста. Нерухомість караїмів у місті становила близько 4,5–5 % усього числа домогосподарств. Караїми сплачували та відбували усі види міської ренти, а також державний податок поголовне. Члени громади в період реформування Речі Посполитої активно включилися у процес їхнього зрівняння у правах із мешканцями міста.

Практично всі караїми в Луцьку в досліджуваний період уже перейняли у своїх прізвищах / прізвиськах слов'янський суфікс “-ич”, а також мали семітські імена. Незмінною залишалася організація караїмської гміни та її духовні і релігійні основи. Їхній континуїтет забезпечувався, зокрема, й через тісні контакти та обмін ученими та релігійними кадрами з караїмами Галичини, Литви та Криму. Отже, караїмська громада в місті Луцьку в останній третині XVIII ст. посіла свою відповідну нішу в повсякденні центру Волинського воєводства, активно сприяючи піднесенню соціально-економічного життя краю та розвитку його етнічного та релігійного колориту, поглибленню традиційних зв'язків українських земель з іншими регіонами та країнами.

Таблиця 1

Осілість караїмів у Луцьку в 1766 році³

Place zabudowane			Place	Osiadłość karaimow
Winnice	Domy duze	Domy male	Puste	
	1			[1] Jos Zorochowicz
	1			[2] Szmoyło Moszkowicz z Szmołem Elszmowiczem
		1		[3] Jos Newachowicz z synem Samuelem
	1			[4] Icko Szmuyłowicz
	1			[5] Szłoma Newachowicz
		1		[6] Icko Abramowicz
1	1			[7] Boruch Łeybowicz
1	1			[8] Szłoma Nysanowicz
		1		[9] Szolem Oronowicz

³ Складено на основі: AGAD, zesp. 7 ASK LVI, sygn. 169, s. 3 v. При публікації документа текст відтворено близько до оригіналу, модернізовано написання власних та загальних назв відповідно до сучасного їхнього написання з великої та малої літер. Таблицю відтворено відповідно до оригіналу, нумерацію власників будинків та плаців додано автором у квадратних дужках.

	1		[10] Moszko Zorochowicz
	1		[11] Icko Moszkowicz
		1	[12] Szymon Ickowicz
	1		[13] Całko Moszkowicz z bratem
		1	[14] Szałom Ickowicz krawiec
	1		[15] Dawid Zorochowicz
	1		[16] Abramko Ickowicz
		1	[17] Moszko Szałomowicz
		1	[18] Dawidko Szymchowicz
		1	[19] Jos Słomowicz
	1		[20] Szołomowa wdowa
		1	[21] Jakob Szmuyłowicz

ЛІТЕРАТУРА

Баттервік Р. (2025), *Світло і племінь. Річ Посполита, 1733–1795*, з англ. перекл. Л. Пилаєва, “Локальна історія”, Львів.

Близняк М. Б. (2018), “Городяни Волині XVIII ст.: національний склад та конфесійні характеристики”, в *Збірка матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції “Урбаністичні студії: сучасний стан та перспективи розвитку”* (м. Дніпро, 25 квітня 2018 р.), відп. за випуск В. В. Кривошеїн, Дніпро, с. 139–43.

Близняк М. (2022), «“Його королівської милості” місто Луцьк наприкінці 1780-х років», *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Історичні науки”*, Вип. 33, с. 55–75. DOI: 10.25264/2409-6806-2022-33-55-75

Боряк О. О. (2018), “Україна, держава: караїми”, в *Енциклопедія історії України: Україна-Українці, кн. 1*, Київ, URL: <http://www.history.org.ua/?termin=1.14> (дата звернення: 1 червня 2025 р.).

Каманин І. (1890), “Переписи єврейського населення в Юго-Западном крае в 1765–1791 гг.”, в Каманин І. (ред.), *Архив Юго-Западной России*, Ч. 5, Т. 2, Вып. 1.

Кизилов М. (2011), *Крымская Иудея. Очерки истории евреев, хазар, караимов и крымчаков в Крыму с античных времен до наших дней*, Издательство ДОЛЯ, Симферополь.

Компан О. С. (1963), *Міста України в другій половині XVII ст.*, Видавництво Академії наук УРСР, Київ.

Собчук В. (2017), *Історична Волинь. Північний захід України в регіональному та локальному вимірах минулого*, Кременецько-Почаївський державний історико-архітектурний заповідник, Кременець.

Тяглий М. І. (2007), “Караїми”, в *Енциклопедія історії України: у 10 т.*, Т. 4: Ка-Ком, Наукова думка, Київ, с. 102–5.

Шабаровський В. В. (2013), *Караїми на Волині (Штрихи до портрета загадкового народу)*, ПВД “Твердиня”, Луцьк.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), zesp. 7 ASK, LVI, sygn. 20.

AGAD, zesp. 7 ASK. LVI, sygn. 169.

Baliński M., Lipiński T. (1845), *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, Nakład i druk S. Orgelbranda, T. 2, Cz. 2, Warszawa.

Gąsiorowski S. (2020), *Karaimi w Koronie i na Litwie w XV–XVIII wieku*, Wydawnictwo Austeria, Kraków, Budapeszt, Syrakuzy.

Guldon Z., Wijaczka J. (1993), “Żydzi a chrześcijanie na Wołyniu w XVI–XVIII wieku”, *Nasza Przeszłość. Szkice z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*, T. 80, s. 225–48.

Czacki T. (1860), *Rozprawa o Żydach i Karaitach*, Kraków.

Kitowicz J. (2003), *Opis obyczajów za panowania Augusta III*; Opr. R. Pollak, T. I, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.

Kizilov M. (2009), *The Karaites of Galicia. An Ethnoreligious Minority among the Ashkenazim, the Turks, and the Slavs 1772–1945*, Brill, Leiden and Boston.

Stecki T. J. (1876), *Łuck starożytny i dzisiejszy*, Kraków.

Witkowski R. (2007), Odezwa Karaimów łuckich w czasach reform Sejmu Wielkiego, *Almanach karaimski*, № 1, s. 53–8.

Zajączkowski A. (1934), “Karaimi na Wołyniu”, *Rocznik Wołyński*, T. III, s. 149–91.

REFERENCES

Battervik R. (2025), *Svitlo i plomin. Rich Pospolyta, 1733–1795*, z anhł. perekl. L. Pylaieva, “Lokalna istoriia”, Lviv. (In Ukrainian).

Blyzniak M. B. (2018), “Horodiany Volyni XVIII st.: natsionalnyi sklad ta konfesiini kharakterystyky”, in *Zbirka materialiv III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii “Urbanistychni studii: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku” (m. Dnipro, 25 kvitnia 2018 r.)*,

Vidp. za vypusk V. V. Kryvoshein, Dnipro, pp. 139–43. (In Ukrainian).

Blyzniak M. (2022), “‘Ioho korolivskoi mylosti’ misto Lutsk naprykintsi 1780-kh rokiv”, in *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”*. Seriiia “Istorychni nauky”, Vol. 33, pp. 55–75. DOI: 10.25264/2409-6806-2022-33-55-75 (In Ukrainian).

Boriak O. O. (2018), “Ukraina, derzhava: karaimy”, in *Entsyklopediia istorii Ukrainy: Ukraina-Ukraintsi, Kn. 1*, Kyiv, available at: <http://www.history.org.ua/?termin=1.14> (accessed 1 June 2025). (In Ukrainian).

Kamanin I. (1890), “Perepisi evrejskogo naseleniâ v Ũgo-Zapadnom krae v 1765–1791 gg.”, in Kamanin I. (ed.) *Arhiv Yugo-Zapadnoj Rossii*, Ch. 5, T. 2, Vyp. 1. (In Russian).

Kizilov M. (2011), *Krymskaya Iudeya. Ocherki istorii evreyev, khazar, karaimov i krymchakov v Krymu s antichnykh vremen do nashikh dnei*, Izdatel'stvo DOLYA, Simferopol'. (In Russian).

Kompan O. S. (1963), *Mista Ukrainy v druhii polovyni XVII st.*, Vydavnytstvo Akademii nauk URSR, Kyiv. (In Ukrainian).

Sobchuk V. (2017), *Istorychna Volyn. Pivnichnyi zakhid Ukrainy v rehionalnomu ta lokalnomu vymirakh mynuloho*, Kremenetsko-Pochaiivskiy derzhavnyi istoriko-arkhitekturniy zapovidnyk, Kremenets. (In Ukrainian).

Tiahlyi M. I. (2007), “Karaimy”, in *Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t.*, T. 4: Ka-Kom, Naukova dumka, Kyiv, pp. 102–5. (In Ukrainian).

Shabarovskyi V. V. (2013), *Karaimy na Volyni (Shtrykhy do portreta zahadkovoho narodu)*, PVD “Tverdynia”, Lutsk. (In Ukrainian).

Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie (AGAD), zesp. 7, ASK, LVI, sygn. 20.

AGAD, zesp. 7 ASK. LVI, sygn. 169.

Baliński M. and Lipiński T. (1845), *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisana*, nakład i druk S. Orgelbranda, T. 2, Cz. 2, Warszawa.

Gąsiorowski S. (2020), *Karaimi w Koronie i na Litwie w XV–XVIII wieku*, wydawnictwo Austeria, Kraków, Budapeszt, Syrakuzy.

Guldon Z. and Wijaczka J. (1993), “Żydzi a chrześcijanie na Wołyniu w XVI–XVIII wieku”, *Nasza Przeszłość. Szkice z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce*, T. 80, pp. 225–48.

Czacki T. (1860), *Rozprawa o Żydach i Karaitach*, Kraków.

Kitowicz J. (2003), *Opis obyczajów za panowania Augusta III*; Opr. R. Pollak, zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, T. I.

Kizilov M. (2009), *The Karaites of Galicia. An Ethnoreligious Minority among the Ashkenazim, the Turks, and the Slavs 1772–1945*, Brill, Leiden and Boston.

Stecki T. J. (1876), *Łuck starożytny i dzisiejszy*, Kraków.

Witkowski R. (2007), “Odezwa Karaimów łuckich w czasach reform Sejmu Wielkiego”, *Almanach karaimski*, No. 1, pp. 53–8.

Zajączkowski A. (1934), “Karaimi na Wołyniu”, *Rocznik Wołyński*, T. III, pp. 149–91.

М. Б. Близняк, О. А. Близняк

КАРАЇМСЬКА ГРОМАДА В ЛУЦЬКУ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XVIII СТОЛІТТЯ

Місто Луцьк як центр Волинського воеводства упродовж XVIII ст. відзначалося особливим національним колоритом. У ньому мешкали різні національні громади, серед яких вирізнялася спільнота караїмів, які категорично заперечували ототожнення їх із представниками єврейської громади. На основі описових та нарагивних джерел зроблено спробу розкрити чисельний та професійний склад караїмської громади, представники якої переважно компактно мешкали на Караїмській вулиці міста, хоч траплялися й окремі винятки. Посілість караїмів для досліджуваного періоду становила близько понад два десятки домогосподарств, у яких, зокрема, й розташовувалися їхні власні підприємства з виготовлення продукції чи надання послуг. У власності караїмів у місті Луцьку перебувало близько 4,5–5 % усієї міської нерухомості. Аналогічний відсоток становили й караїми щодо мешканців усього міста. Луцькі караїми утримували винниці, воскобійню, шинкували алкогольними напоями, займалися ремеслами, активно торгували шовком, шкірами, кіньми, худобою, воском та сіллю, займалися фурманкою, відбували далекі подорожі, працювали перекладачами з турецької мови тощо. Громада караїмів характеризувалася чіткою організацією, на її чолі стояв обраний кантор (духовний керівник), а його заступником був школьник. Усі нагальні питання вирішували представники старшини. Упродовж останньої третини XVIII ст. караїмська громада міста Луцька демонструвала незначну негативну динаміку чисельності населення. Разом уся громада караїмів сплачувала в 1760–1780-х рр. близько 240 злотих чиншу щорічно, окремі плати віддавали винники за виготовлення алкогольних напоїв та їхню реалізацію. Рента караїмів включала, зокрема, і низку повинностей, які вони відбували на користь міста.

Питання сплати ренти караїмів до міського та державного скарбів вирішувалося всередині громади і реалізовувалося через посередництво єврейського кагалу міста. Відомостей про сплату караїмами натуральної данини немає. Караїмська громада активно влилася у процес зрівняння із правами властивих міщан Волинського воєводства, що стало свідченням важливих трансформацій міського життя Речі Посполитої. Освітні потреби караїмів забезпечувалися в місцевій караїмській школі. Кенаса в Луцьку виконувала роль релігійного-просвітницького осередку, завдяки якому збереглися етнічні основи громади та їхня культура, традиції, ідентичність. Зазначено широкі контакти караїмських громад Волині з галицькими, литовськими та кримськими громадами. Вперше опубліковано перелік посілості караїмів з іменами власників домогосподарств 1766 р., що розширить можливості демографічних, генеалогічних чи ономастичних студій Волинського воєводства у XVIII ст.

Ключові слова: караїми, кенаса, люстрації, місто Луцьк, національні громади, рента

Стаття надійшла до редакції 05.01.2026